

ДЕМОКРАТИЯНЫН ШАРТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ ПУБЛИЦИСТИКАСЫ

Кыргызская публицистика в условиях демократии

Kyrgyz journalism in a democracy

Аннотация: Бул макала демократиялык коомдогу кыргыз публицистикасынын орду чагылдырылат. Журналист менен публицисттин ортосундагы айырманы баса белгилейт. Кыргыз, орус публицисттеринин элге жарыяланган илимий чыгармаларынын негизинде учурдагы публицистиканын билим берүүдөгү ролун аныктайт. Коомдо актуалдуу болгон көйгөйлүү маселелердин бири билим берүү жана таалим-тарбия багытында экендиги талашсыз. Көрүнүктүү кыргыз публицисти Советбек Байгазиевдин билим-берүүгө арнаган чыгармаларынан мисалдар алынып, мугалимдердин ишмердүүлүгүндөгү катачылыктары анык көрсөтүлгөн. Публицист актуалдуу болгон маселелерди канчалык деңгээлде талдай ала турганы жана анын чечүү жолдору көрсөтүлгөн. Учурда билим берүү тармагынын тегерегиндеги ой-толгоолор актуалдуу. Өлкөнүн келечегин колго алып, өз алдынча ойлоно ала турган жааштардын өсүп чыгуусу маанилүү экендиги макалада көрсөтүлгөн. Жалпы публицистиканын коомго тийгизген таасири чагылдырылган.

Аннотация: Эта статья описывает место кыргызской публицистики в демократическом обществе. Четко разграничивает отличия журналиста и публициста. Основываясь на научных работах кыргызских и российских публицистов, определяет роль публицистики в образовании. Известно, что одним из главных и актуальных вопросов общества является духовное воспитание и образование. Опираясь на труды известного отечественного публициста Советбека Байгазиева об образовании, проделана работа по выявлению ошибок в деятельности учителей. Показана работа публициста по выявлению актуальных проблем и пути их решения. На данный момент актуальны размышления вокруг сферы образования. В статье упоминается о важности появления кадров, способных взять будущее Кыргызстана в свои руки. Отмечено влияние на общество публицистики в целом.

Annotation: This article describes the place of Kyrgyz journalism in a democratic society. Clearly distinguishes between the differences between a journalist and a publicist. Based on the scientific work of Kyrgyz and Russian publicists, defines the role of journalism in education. It is known that one of the main and pressing issues of society is spiritual education and education. Based on the writings of the well-known national publicist Sovetbek Baigaziev on education, work has been done to identify errors in the activities of teachers. It is shown the work of a publicist, on parsing, identifying errors in the activities of teachers. Shown about the work of a publicist, on reflection, identifying current problems and ways to solve it. At the moment, reflection on the field of education is relevant. The article mentions the importance of the emergence of personnel capable of taking the future of Kyrgyzstan into their own hands. The influence on journalism society as a whole is noted

Урунттуу сөздөр: демократиялык коом, саясат, публицист, публицистика, журналист, журналистика, басма сөз, билим берүү, таалим-тарбия.

Ключевые слова: демократическое общество, политика, публицист, публицистика, журналист, журналистика, пресса, образование, воспитание.

Key words: democratic society, politics, publicist, journalism, journalist, press, education.

Публицистикалык чыгармалар коомдогу актуалдуу саясий, экономикалык, укуктук, философиялык багыттагы маанилүү маселелерди терең талдап, коомдук пикирге жана ишин жургузуп жаткан саясий институттарга ез таасирин тийгизуумаксатын кездейт. Публицисттин башкы изилдее предмета - коом турмушун майдасынан чонуна чейин, жекеден жалпыга карай чагылдырып, анын турдуу документтердеги чагылдыфлышынын изилдееге алып анализдее болуп эсептелинет. [7, с. 83].

Азыркы убакка чейин кыргыз журналистикасында “журналист” жана “публицист” тушунуктеру турдуучо талданып келет. Массалык маалыматты таратууга тиешеси бар ар бир эле адамды “журналист” деп атап келишет. Бул айтылган сезде тудуу эмоционалдык боектор камтылгандыгы белгилуу. Андан соц публицистика тушунугу пайда болду. Публицистика - бул коомчулукка тартууланган ар бир эле чыгарма, ошондой эле ар бир журналисттин жазган тексти деп эсептелинип, маалымат жазып элге тараткан адам публицист деп кабыл алына баштады.

“Публицистика” тушунугун чагылдырган жаңы илимий публикациялар 1980-жылдардын акырында жарык корду. Белгилуу орус жазуучусу, публицист Николай Чернышевский өз убагында “публицист” тушунугуне теменкудей аныктама берген: “Публицист коомдун учурдагы, ушул мунеттердегу керектеелерун чагылдыфшып, тушундуруп, андан чыгуу жолдорун издейт”, - деп эсептеген. Демек, мындан улам учурдагы ар бир журналист эле публицист боло бербейт деген пикирди айтууга мумкун.

Коомдогу чоң маселелерди ортого салып талдаган журналисттер саналуу гана. Таалим-тарбия маселелерин, педагогикалык өзгөчөлүктөрдү элге сунуп келген кыргыз публициста катары калың журт Советбек Байгазиевди жакшы тааныйт.

Ал Кайырма орто мектебинин жогорку класстарында окуп жүргөн мезгилинде (1961-1964-жылдар) эле «Кыргызстан пионери», «Ленинчил жаш», «Советтик Кыргызстан» гезиттеринин штаттан тышкаркы кабарчысы катары кызмат аткарган.

Элууден ашык илимий, илимий-публицистикалык, педагогикалык, адабият таануу, этика, поэзия, проза багытындагы китептерге жана окуу китептерине, окуу программаларына, окуу колдонмолоруна жеке автор жана авторлош болгон. Ошондой эле коомдук турмуштун ар туркун проблемаларына арналган 300дөн ашык макалага авторлук кылып, кээсине авторлош болгон. Филология илимдеринин доктору, профессор деген илимий наам-даражаларына ээ.

Калктын жашоосундагы билим берууге өзгөчө коңул болуп бир катар китептерин жарыялаган. Алардын арасынан “Чыгармачыл изденууну окутон педагогикалык догмалардан окуучуну остуруп-онуктуруунун диалектикасына карай” - деп аталган китепчесин өзгөчө белгилөөгө болот.

Демократиянын шартында каалаган эле журналист фактыларга таянып озу туура деп эсептеген маалыматты жайылтышы мумкун. Жалпы элге, публикага тарап оң же терс коомдук пикирди жаратышы ыктымал. Азыркы мезгилдеги журналисттердин кобунун жазган материалдары же рекламалык багытта, же өз редакциясынын жеке саясий кызыкчылыгын коргогон багытта жарык коруп келет. Элди илим-билимге тартып, улгу болуп, агартуучулук кызматын аракалагандар аз гана. Публицист катары көптөгөн окурмандардын, алардын ичинен мугалимдердин алкышын алып келген Советбек Байгазиев коомду туура нукка буруу маселелерине көп токтолот.

Публицисттин чыгармачылыктагы куралдарына кирген эпитет, метафора, салыштыруу, пафос каражаты, сатира жана юморду өз орду менен колдонуп, жазган чыгармаларын турдууче байытып келет. Окурмандарга жеткиликтуу болушу учун мындай каражаттар орундуу пайдаланылып, чебер жазылганын байкоого болот. Андан сырткары мугалимдер учун жоңокой тилде жазган атайын китепчелеринен жашоодон алынган окуялар туздон-туз мисал катары чагылдырылганын корууга мумкун.

Педагогикалык догма жана диалектика деген чоң маселенин айланасында акыл тегеретип, ой жугуртуунун пайдасы зор деп эсептейт. Окутуу практикасында дуйнодо болобу же елке ичинде болобу, мектептерде сабактын, окутуунун устунон козго урунган кемчиликтерди, жеңил-желпиликти байкоого болот. Чыныгы мугалимге окуучунун инсандыгын остуруп-онуктуруунун диалектикалык, педагогикалык маданияты зарыл деп белгилейт.

Таалим-тарбиядагы, педагогикадагы кемчиликтерди сынга алып, анын айланасында ой жугуртуусу - коомдогу чоң маселелердин бирин кетергендугу деп бааласа жарашат. Мисалдарынын биринде орусиялык мугалим ЕлисееваТатьяна Ивановнанын окуучуларына откон сабагын талкууга алып, туура эмес жактарын так ачып керсетет.

“Т.И.Елисеева тарых сабагында езунун кең кругозорун, эрудициясын керсетип, тарых боюнча маалыматтарды аябай мол билерин демонстрациялап, класстагы

окуучуларга цифраларды, фактыларды, архивдик сейрек маалыматтарды, окуялардын хронологиясын жамгырдай жаадырып, “мендурдей” тегуп сабак етуп жургендугун, ошол жайнаган фактыларды жаттаттырып, окуучулардын тилин “сайратып тургандыгын” балдардын анын лекцияларын ооздорун ачып, тацыркап угушканын, ал буга ичинен сыймыктанып, езун эц мыкты мугалим катары сезип келгендигин жазат. Бул мугалимдин сабагына текшеруучу болуп И.В.Гиттис аттуу тажрыйбалуу методист-текшеруучу жогорку инстанциядан келет. Текшеруучу-методисттин эки саат бою сабагын сын кез менен талдаганы Т.И.Елисеева учун кутуусуз болот жана эсин эки кылат. Анткени Татьяна Ивановна окуучуларды суйлетпестен езунун даярдап келген материалдары аркылуу эле сабак етуп, эч кандай окуучунун оюн, пикирин билген эмес. Сабак мезгилинде сураган да эмес. Ал эми келген текшеруучунун женекей, бирок, бир кейгейге байланыштуу суроосуна жооп бере алышпай мукактанып калышкан”, - деп жазат.

Китепченин бул абзацынан автор билим беруудегу кеп айтылбаган бирок чон мааниге ээ болгон маселеге кайрылганын байкоого болот. Анткени чындыгында эле мектептер болобу, же жогорку окуу жайлары болобу, жаны келген окуучу-студенттерге монолог турундо сабак отулот да, алардын ою, буга чейин билип-коргону жонундо суралбайт. Мындай кейиштуу окуядан кийин Советбек Байгазиевдин билдирмесинде, сынга алынган мугалим оз катасын сезип, методисттин таасиринен кийин психологиялык кыйын абалга тушуккандыгын, бирок, ошол эле мезгилде езунун туура эмес жолдо сабак берип жургендугун сезгени айтылат.

Мындан улам эмне учун автор мындай мисалды келтирди деген суроо жаралат. Эгер чындап мугалимдерди езгертуп, алардын оюна жаныланууну киргизгиси келбесе жен гана езунун пикирин айтып чектелип койбойт беле? Бирок Советбек Байгазиев орусиялык мугалимдин кетирген катасы Кыргызстандагы окутуучулар учун сабак болсун деп, “тируу” мисалды келтирууде. Бул байкоосунда мугалимдин билимсиздиги, же кандайдыр бир езу берип жаткан сабагынын темасын билбегендиги айтылган жери жок. Анын сабакты беруудегу методунун туура эместигине басым жасалып так керсетулууде.

Т.И.Елисееванын бул мисалы профессор Исак Бекбоевдин айткан сезун эске тушурет деп белгилейт автор: “Эгер бала анын окуусунда жалгыз мугалим гана активдуу роль ойнойт да, ал езу эч бир роль ойной албайт деп эсептесе, жен эле сабакка келип тынч отуруп, мугалимдин айткандарын угуп, кайра аны кайталап айтып бергендиги жетиштуу деп ойлосо, анда бул езунче балээ”.

Бул абзацтагы автордун берген оюн байкасак, жогоруда келтирилген мисалга бир гана езу сын кез карашта эмес экендигин айтууда. Эзу менен бирге абройлуу профессордун пикири дал келип турганын мисал катары пайдаланып жатат. Андан сырткары окурманга баяндалып жаткан окуяны “балээ” деп атап, мындай керунуштер окутуу ыкмасы таптакьф жашоого укугу жок экенин билдирууде. Ошондой эле жогоруда айтылгандай салыштыфуу ыкмасын орду менен колдонуп, маселеге туура баа берууде.

Андан сырткары салыштыруу ыкмасы куштун канаттарына да байланыштырылып айтылат: “Педагогикалык теориянын кез карашынан алганда окуу-тарбия процесси же сабак дейли - бул образдуу айтканда кош канаттуу куштун езу. Ал куштун бир жак канаты мугалим болсо, экинчи канаты окуучу. Ал эми куш учуш учун эки канаты тец шилтениш керек”.

Т.И.Елисееванын сабагында “куштун” мугалим жак канаты салыштырмалуу турде иштеп, окуучу жак канаты иштебей отурат. Окуучу сабакта мугалим гана роль ойнойт, мугалим гана “учат” деп ойлонгонго кенген. Анан кантип сабактын кушу ейде кетерулуп

учсун. Окуучу жак канаты сенек болуп, педагогикалык куш уча албай жатса, кейиштуу окуя эмей эмне? Бул ой жугуртууде кайрадан салыштыруу каражаты колдонулду. Куштун канатына мугалимдин жана окуучунун билими салыштырылып, маанилик жактан таамай тушундурулду.

Мындай мисалдар аркылуу публицист эмнени тушундургусу келди? Албетте окутуу системасында жаракалар бар экендигин, жана ал жаракаларды профессионалдуулук менен толтуруш керектигин айтты. Азыркы мезгилде кыргыз педагогикасынын бир орчундуу аксаган жери, кеп мугалимдердин окутуу практикасында баланын окуу ишмердиги, активдуу окууусу кенулге алынбай, экинчи планда калып келет. Кунумдук сабак мезгилдеринде кепчулук учурда мугалимдин монологу устемдук кылып, орун алат. Окуучулардын мугалимге суроосу, тушунбей калган маселелер боюнча талкуусу болбой сабактар жыйынтыкталып калат.

Автордун бир топ ой толгоолорунун арасынан жаштарды окутууда мугалим озунун билгендерин айтып, буга чейин топтоп алган билиминин негизинде устемдугун орнотуп, баланы суйлотпой озу гана айта бериши акылга сыйбаган корунуш деген пикирди байкоого мумкун. Мугалим озунун аныктамаларын, теоремаларын, тушунукторун, окуу программасы тартуулаган мазмунду, окуу китебинде жазылып турган белен маалыматтарды, коом эбак эле ачып койгон/ тактап койгон чындыктарды окуучуларга тушундуруу менен кайрадан алардан эч озгоруусуз айтканын айткандай талап кылуусу туура эмес корунуш. Мындай окутуу методун окумуштуу Г.Н. Волков да сынга алган: “ Окуу процесси озунун буткул турушу менен маалыматтардын мугалимден окуучуга механикалык турдо отушун элестетет. Бул процессте мугалим даяр маалыматтарды алып журуучунун жана откоруп беруучунун функциясын аткаrsa, ал эми окуучу, эстеп калуучу аппарат сыяктуу” - дейт.

Бул мисал аркылуу окуучунун жаттап окушуна баа берип, теманын алкагында ой жугуртушуно мумкунчулук берилбегендигин корууго болот. Кыргызстан мектептеринде убакыт откон сайын орус тилине басым жасалып, кыргыздын улуу жазуучу, акындарынын ырлары, чыгармалары окуучулар тарабынан анчалык “синирилбей” жатканын мисалга алсак болот. Кайсы бир акындын ыфын жаттап келиш керек болгон тапшырма окуучуга эч кандай логикалык жактан ойлонууну бербестен, болгону мээсине убактылуу жаздыфып алганга барабар болот. Кыска убакытка жаттап келип, шатыфата айтып берип “5” деген бааны алган сон, ал ырды унутуп калуусунда эч кандай пайда дагы, билим дагы жок. Азыркы мезгилде андай ырды жаттаган окуучу толугу менен ошол ыф саптарындагы нукура создорду тушундубу, ырдын маани мазмунуна тиши оттубу деген суроо пайда болот.

Мындай керунуштердун орун алышына окуучулардын эч кандай кунеесу жок. Аларга “билим” берип жаткан, таалим-тарбияга уйретуп жаткан мугалимдердин талабы жана окутуу ыкмаларынын супсак экендигинде кеп жатат. Бул тууралуу Советбек Байгазиев философ Э.Ф. Ильенковдун пикирин мисал кылат: “Адамдын денесинин башка органдарын майып кылганга Караганда, ой жугуртуу органын майып кылуу алда канча оцой. Аны дарылап айыктыруу кыйын, етушуп кетсе, кийин мумкун эмес. Интеллектти жана мээни кейпин кетирип бузуунун бир сыналган “туура” жолдорунун бири - бул билимди формалдуу жаттоо. Ой жугуртуу жендемдуулугу шал болуп калган адамдар дал ушундай жол менен турмушта пайда болот. Бул ендуу адамдар алган билимдерин турмуш реалдуулугу менен айкалыштыра алышпайт. Кайра, кайра кайталоолор менен бекемделе берген механикалык жаттоочулук (муну окуунун энеси эмес, егей энеси десек туура болот), дагы айталы, акыры мээ менен интеллекттин убалына калып тынат”(Ильенков Э.Ф. Об идолах и идеалах. - Москва, 1968-ж.,158-бет.)

Бул окумуштуунун пикири аркылуу өз оюн бекемдеп: “Окуучуну “эстет калуучу аппарат” катары керип окутуунун жана тарбия берүүнүн турмуштагы кейиштүү натыйжаларын, башкача айтканда, интеллектин бечел кылып, догматикалуу ойлоонуунун алкагында камалган адамдык типтин айлана-төгөрөккө канчалык зыяндуу экендигин кыргыздын улуу жазуучусу Чыңгыз Айтматов өз чыгармаларында кашкайта даана чагылдырганы эсте турат” - деп кошчалаган. Мындай маанилуу пикирди талкууга алган китепче канчалаган мугалимдерге улгу болуп келүүдө. Ар бир келтирилген мисалда тунук ой камтылгандыгы анык корунот. Сын пикир аркылуу кыргыз педагогикасында орун алып жаткан бир катар маселелер тууралуу өз оюн чагылдырды. Фактылар менен байытылган ойлору аркылуу окурманды ойлондура алды деп ишенимдуу турдо айта алабыз.

Публицистикага мунездуу болгон образдуу ойлоону, жанып турган эмоционалдык күч камтылгандыгы анык. Коом өз мучелеру аркылуу жеңе салынат. Демек, коомду енуктуре турган, алдыга карай сүйрөй турган элементтер - бул тургундар. Коом жашоосуна өзү аралашпаса кандайдыр бир оң жыйынтыктын чыгышы күмөн. Ааламдашуу процессинде учурда дүйнө эли билим берүүгө өзгөчө кенул белуп келет. Мамлекеттин келечегин жаштар аныктай турганын эске ала турган болсок, билим берүүнүн денгээли осушу керек. Ал эми билим берүү системасы кынтыксыз иштөө үчүн терс керунуштерду сынга алган, фактылар менен бекемелген сунуш - пикирлер болуусу абзел.

Эз келечегин илим-билимге, жаштарга таалим-тарбия берүүгө байланыштырган елке катары таанылып келгенден кийин, жогорудагы айтылгандар иш жүзүндө иштеши керек. Азыркы учурдагы башкы куралдардын бири маалымат болгондон кийин, массалык маалымат каражаттары, социалдык тармактар туура багыттагы материалдарды чагылдыруусу чон мааниге ээ. Публицистикалык текст - өзгөчөлөнгөн маалымат булагы, өзүн мунездуу болгон белгилерге ээ болгон каражат.

Публицистикалык чыгармалар жогоруда белгиленгендей коомдогу актуалдуу маселерди чагылдырат. Демек, азыркы учурда педагогикада орун алып жаткан кемчиликтердин жазылышы, проблемаларды чечүүнүн жолун издейт. Публицист бардык эле катардагы журналист жасай бербеген эмгекти кылып, бир нукта бара жаткан коомду эсине келтирип, ойготуу аракетин керет.

Пайдашылган адабияттар:

1. К вопросу об особенностях публицистического текста //Сборник материалов Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов-2002». М.: МГУ, 2002.
2. С. Байгазиев, Чыгармачыл изденүүнү өкүтөн педагогикалык догмалардан окуучуну өстүрүп-өнүктүрүүнүн диалектикасына карай. Бишкек, 2017.
3. Черепанов М. С. Таинства мастерства публициста. М., 1984.
4. Гуревич С. М. Карл Маркс — публицист. М., 1982.
5. Жакупов Б. О. Мухтар Ауэзов -публицист. Алма-Ата, 1997.
6. Здорова В. И. Слово тоже есть дело. М., 1979.
7. Горохов В. М. Слагаемые мастерства. М., 1982.

Рецензент: Акматова Венера - филология илимдеринин кандидаты, И. Арабаев атындагы КМУнун доценти